

श्रीतशुक्लान्नेविनस्तदन्नपानमनिलप्रपीडितं स्ने-
श्रणा च विवदमार्गमतिमात्रप्रलीनमनसत्वाद्
वहिर्मुखी भवति । ततश्चर्यतीसारवर्ज्यान्धाम-
प्रदेशलिङ्गान्यभिदर्शयति अतिमात्राणि । अति-
मात्रप्रदुष्टाश्च दोषाः प्रदुष्टामनसमार्गास्तिस्र्यंश-
गच्छन्तः कदाचित् केवलमेवास्व शरीरं दण्डवत्
स्तम्भयन्ति । ततस्तमनसकमसाध्यं ब्रुवते ।
विरुद्धाध्यशनाजीर्णाशनश्रीलिनः पुनरेव दोष-
मामविषमिवाचक्षते भिषजो विषसदृशलिङ्ग-
त्वात् । तत्परमसाध्यमाशुकारित्वात् विरुद्धोप-
क्रमत्वाच्चेति । तच्च साध्यमामं प्रदुष्टमनसीभूत-
मुल्लेखयेत् । पाययित्वा सलवणमुष्णवारि । ततः
स्वेदनवर्तिप्रणिधानाभ्यामुपाचरेदुपवासयेच्चैनम् ।
इति चरकः ॥

अलसा, स्त्री, (लस + अच्, ततो नञसमासः,
स्त्रियां टाप् ।) हंसपदीलता । इति मेदिनी ॥
हंसपदीशब्देऽस्य गुणादयो ज्ञेयाः ॥

अलसेक्षणा, स्त्री, (अलसे ईक्षणे यस्याः सा ।) स्त्री-
विशेषः । सा अलसदृष्टियुक्ता । इति हेमचन्द्रः ॥
अलक्षणां, स्त्री, (लक्षणां अनुभाषकं सुचिह्नं, विरोध
नञ, नञसमासः ।) दुर्लक्षणां । मन्दचिह्नं ।
("आचारात् धनमक्षयमाचारो हन्यलक्षणां")
इति मनुः । तद्विशिष्टे चि ।

अलक्ष्मीः, स्त्री, (न लक्ष्मी, नञच विरोधे ।) नरक-
देवता । तत्पर्यायः । निर्दयः । इत्यमरः ॥
कालकर्णिका ३ । इति शब्दरत्नावली ॥ काल-
कर्णिका ४ । इति जटाधरः ॥ ज्येष्ठादेवी ५
इति पाद्मोत्तरखण्डं । तस्या विवरणं ज्येष्ठाशब्दे
द्रष्टव्यं ॥ * दीपान्वितामावास्यायां तस्याः पूजा-
विधिर्यथा । तच्च प्रदोषे आदौ आचारादलक्ष्मी-
पूजनं । इत्याचार्यचूडामणिप्रभृतयः ॥ गोमय-
पुत्तलिकां निर्माय वामहस्तेन कृष्णपुष्पं गृहीत्वा
ध्यायेत् ।

"अलक्ष्मीं कृष्णवर्णां दिभुजां कृष्णवस्त्रपरीधानां
लौहाभरणभूषितां शर्कराचन्दनचर्चितां गृह-
सम्भार्जनीहस्तां गर्दभास्त्रां कलहप्रियां" । इति
ध्यात्वा विमुखेन "ॐ अलक्ष्मी नमः" इत्यनेन
निष्काल्येन कृष्णपुष्पेण संपूज्य प्रणमेत् ।

("ॐ अलक्ष्मीन्त्वं कुरूपासि कुत्सितस्थानवासिनी ।
मुखरात्रौ मया दत्तां गृह पूजाञ्च शान्त्वती ॥
दारिद्र्यकलहप्रिये देवि । त्वं धननाशिनी ।
याहि शत्रोर्हृते नित्यं स्थिरा तच्च भविष्यसि ॥
यदि त्वं मे महामागे प्रीता भवसि सर्वदा ।
पुत्रवन्धुकलत्रेषु कदाचिन्नागमिष्यसि ॥
गच्छ त्वं मन्दिरं शत्रोर्गृहीत्वा चाशुभं सम ।
मदाश्रयं परित्यज्य स्थिरा तच्च भविष्यसि" ॥
ततः श्रुपवायेन सीमान्ते तां विरुजेत् ।
इति कृत्यचन्द्रिका ॥ * किञ्च,—

"श्वं गते निश्रीधे तु नारी च सख्यहाङ्गनात् ।
अलक्ष्मीश्च वहिष्कार्या अमन्त्रश्च यथाविधि" ॥
इति कृत्यतत्त्वार्णवधृतब्रह्मपुराणं ॥ *
"श्वं गते निश्रीधे तु जने निद्राद्रलोचने ।

तावन्नगरनारीभिः श्रृपडिखिमवादनैः ॥
निष्काशते प्रहृष्टाभिरलक्ष्मीः खग्यहाङ्गनात्" ॥
इति निर्णयसिन्धौ मदनरत्नधृतभविष्यपुराणं ॥

अलातं, स्त्री, (ला + त्त, नञसमासः ।) अङ्गारः ।
इत्यमरः ॥ (अर्द्धदग्धकाष्ठः ।

"कुसुतेऽस्मिन्नमोघेऽपि निर्व्याणालातलाघवम्" ।
इति कुमारसम्भवे ॥

अलावः, पुं, स्त्री, (न लम्बते, न + लवि ऊर्णित् नलो-
पञ्च ङङि ।) लताविशेषः तत्फलञ्च । लाउ इति
ख्याता । तत्पर्यायः । तुम्बः २ तुम्बकः ३ तुम्बा ४
तुम्बी ५ पिण्डफला ६ महाफला ७ अलावः ८
एलावः ९ लावः १० लावुका ११ । इत्यमरः
तट्टीका च ॥ तुम्बिका १२ तुम्बिः १३ अलावः १४ ।
इति शब्दरत्नावली ॥ अस्या गुणाः ।

"अलावः कथिता तुम्बी दिधा दीर्घा च वर्तुला
मिष्टं तुम्बीफलं हृद्यं पित्तक्षेप्रापहं गुरु ॥
वृथं रुचिकरं प्रोक्तं धातुपुष्टिविवर्जनं" ।

इति भावप्रकाशः ॥ भेदकत्वं कफकारित्वं । गुरु-
पाकित्वं । हिमत्वं । पित्तनाशित्वञ्च । तन्नाडी-
गुणाः । गुरुत्वं । मधुरत्वं । मलभेदकत्वं । वात-
क्षेपकारित्वं । रुक्षत्वं । शीतलत्वं । पित्त-
नाशित्वञ्च । इति राजवल्लभः ॥

("वर्षाभेदीन्यालावूनि रुक्षशीतगुण्यि च" ।
इति चरकश्च ।

"अलावुर्भिन्नविट्का तु रुक्षागुर्यतिशीतला" ।
इति च सुश्रुतः ॥

अलारं, स्त्री, (अराद्यते, ऋ + यङ्लुक् + अच् रस्य
लः ।) कवाटं । इति शब्दरत्नावली ॥

अलिः, पुं, स्त्री, (अलति दंशे समर्थो भवति यः, सः,
अल + इन् ।) अमरः ।

("अलिपङ्क्तिरनेकशस्त्रया,
गुणक्षये धनुषो नियोजिता" ।

इति कुमारसम्भवे ।
"अनुगतमलितन्दैर्गण्डमितीर्विहाय" ।
इति रघुवंशे । दृष्टिकः । इत्यमरः ॥ काकः ।

कोकिलः । इति शब्दरत्नावली ॥ मरिचा । इति
मेदिनी ॥ (दृष्टिकाराशः ।)

अलिकं, स्त्री, (अल्यते भूयते, अल + कर्मणि
इकन् ।) ललाटं । इत्यमरः ॥

अलिकुलसङ्गुलः, पुं, (अलिकुलेन सङ्गुलः व्याप्तः,
द्वतीयातत्पुरुषः ।) कुलकच्छः । इति राज-
निर्घण्टः ॥

अलिगर्दः, पुं, (अलिरिव दृष्टिक इव गृह्णीति, गृह्
+ अच् ।) जलसर्पः । आलाघ इति ख्यातः ।
इति शब्दरत्नावली ॥

अलिजिह्वा, स्त्री, (अलिरिव क्षुद्रा जिह्वा, ।) जिह्वो-
परि क्षुद्रजिह्वा । आलजिव इति ख्याता । इति
शब्दरत्नावली ॥

अलिजिह्विका, स्त्री, (अलिजिह्वा एव स्वार्थे कन्;
टाप् ।) अलिजिह्वा । इति शब्दरत्नावली ॥

अलिङ्गरः, पुं, (अल + इङ्, अलिं सामर्थ्यं जरयति
जृगाति वा, अल + जृ + अच्, एषोदरादित्वात्

साधुः ।) मृदादिनिर्मितजलाधारविशेषः । जाला
इति ख्यातः । इत्यमरः ॥

("उदकान्तमुपनीय मत्स्यं वैवस्वतो मनुः ।
अलिङ्गरे प्राक्षिपत्तं चन्द्रायुसदृशप्रभं" ॥
इति महाभारते ।)

अलिदूर्वा, स्त्री, (अलिरिवाकारेण दूर्वा ।) माला-
दूर्वा । इति राजनिर्घण्टः ॥

अलिन्दः, पुं, (अलते भूयते, अल + कर्मणि
बाङलकात् किन्दच् ।) वहिर्दारसंलग्नचतुरस्र-
क्षत्रिमभूमिः । तत्पर्यायः । प्रघाणः २ प्रघाणः ३
वहिर्दारप्रकोष्ठः ४ अलिन्दः ५ । इत्यमरः ॥ गृह-
दारपिण्डकः । अलिन्दः नाम्नीति अलञ् इन्द्र-
प्रसादिः । यस्यामलिन्देषु न चक्रुरेवेति माघः ।
स्वार्थे षो अलिन्दो दीर्घादिरपि ।

"गृहैकदेशे अलिन्दः प्रघाणः प्रघाणस्तथा" ।
इत्यमरदत्तः । अथ पिण्डक अलिन्द इति हड्डुः ।

इह तूभयमेव श्लेषादिति साङ्गः ।
इत्यमरटीकायां भरतः ॥ * अन्यच्च ।

"प्रघाणप्रघाणालिन्दा द्वारवाह्यप्रकोष्ठके ।
गृहभ्यन्तरशय्यार्थपिण्डिकायामपि त्रयं ॥

अलिन्दः स्यादलिन्दोऽपि स्यादलिन्दक इत्यपि" ॥
इति शब्दरत्नावली ॥

("शुकाङ्गनीलोपलनिर्मितानां
लिप्तेषु भासा गृहदेहलीनां ।
यस्यामलिन्देषु न चक्रुरेव
सुग्धाङ्गना गोमयगोमुखानि ॥"

इति माघः ।)
अलिपकः, पुं, स्त्री, (कुत्सितवर्णेन लिप्यते, लिप +
बाङलकात् कर्मणि वुन् ।) अमरः । कोकिलः ।

कुक्कुरः । इति मेदिनी ॥ (दृष्टिकः ।)

अलिपत्रिका, स्त्री, (अलिर्दृष्टिक इव पत्रमस्याः,
कपि अत इत्वम् ।) दृष्टिकाख्यक्षुपः । इति
राजनिर्घण्टः ॥

अलिपर्णी, स्त्री, (अलिरिव पर्णमस्याः, डीप् ।)
दृष्टिकालीरुद्धः । इति राजनिर्घण्टः ॥

अलिप्रियं, स्त्री, (अलीनां प्रियं वध्नीतत्पुरुषः ।)
रत्नोत्पलं । रत्नपद्मं । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

अलिप्रिया, स्त्री, (अलीनां प्रिया, वध्नीतत्पुरुषः ।)
पाटलाच्छः । इति रत्नमाला ॥

अलिमकः, पुं, (अलिरिव मक्कते, मक्क + अच्,
एषोदरादित्वात्लोपः ।) भेकः । कोकिलः ।
अमरः । पद्मकेशरः । मधुकच्छः । इति मेदिनी ॥

अलिमोदा, स्त्री, (अलीन् मोदयति मुद + शिच्
+ अच् ।) गणिकारीरुद्धः । इति राजनिर्घण्टः ॥

अलिम्वकः, पुं, (न + लिपि + वुन्) पद्मकेशरः ।
भेकः । अमरः । कोकिलः । इति शब्दरत्नावली ॥
(कुक्कुरः । मधुकच्छः ।)

अलिवाहिनी, स्त्री, (अलिं वाहयति गन्धेन, वह्
+ शिच् + शिनि + डीप् ।) केविकापुष्पं । इति
राजनिर्घण्टः ॥

अली, [न] पुं, (अलं दृष्टिकपुच्छस्थकारकं विद्य-
तेऽस्य इति ।) अमरः ।